

TÜRKÇENİN SES DİZGESİ

Prof. Dr. İclâl Ergenç

Ankara Üniversitesi, Dilbilim Bölümü

/i/: düz, dar, öndil

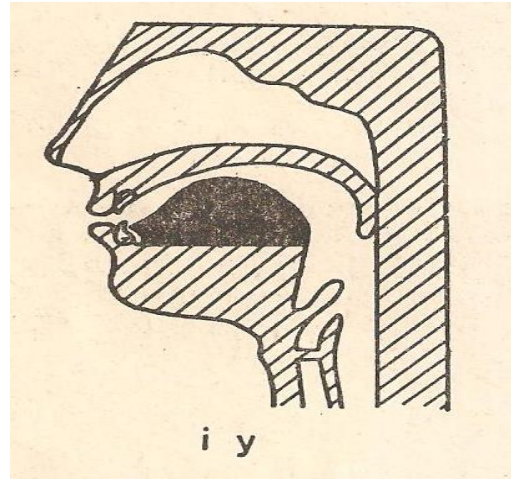
SESLETİM

* Alt çene üstçeneye yaklaşır. Dudaklar dar ve açıktır. Dilin tümü öne doğru uzatılır. Dilin önü ve ortası orta damağa doğru kabarır. Dilucu, alt sıra dişlere, dilin iki yanı üst sıra dişlerin kenarlarına değır.

* Dilin ağız boşluğundaki yükseklik derecesine göre, [i] ünlüsünün kapalı [i] ve açık [y] olmak üzere iki değışkesi vardır.

DAĞILIM

Türkçede /i/ sesi, sözcüğün ön-, iç- ve sonesinde bulunur.
(‘iğde, inek, etik, keçi, idam’ gibi)

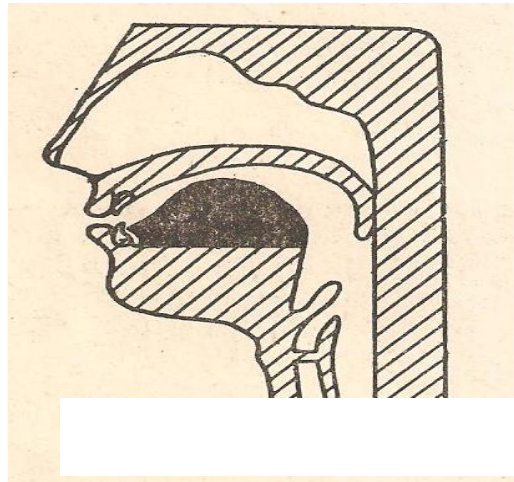
/ı/: düz, dar, arkadil

SESLETİM

* Dudaklar yarı kapalıdır. Dilucu geriye çekilir. Dilin kenarları üst sıra dişlere değır ve dilin arka sırtı yumuşak damağa doğru kalkıktır.

DAĞILIM

*Türkçe sözcüklerde ön-,iç- ve sonseste bulunur. ('ısırgan, kılıç, sarı, yığıl' gibi).

/u/: yuvarlak, dar, arkadil

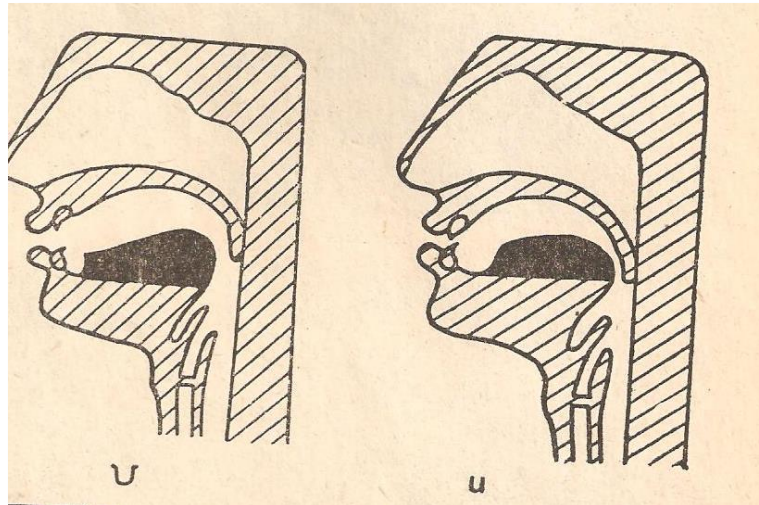
SESLETİM

* Alt çene üst çeneye yaklaşır. Dudaklar öne doğru uzar ve yuvarlaklaşır. Dil, geriye çekilip ardamaga doğru yükselir. Dilucu, alt sıra dişlerinin arkasındadır.

* Kapalı [u] ve açık [Y] olmak üzere iki değişkesi vardır.

DAĞILIM

*Türkçede sözcüğün ön-, iç- ve sonesinde bulunur.
(‘kuğu, kura, uğultu, tavuk, umut’ gibi).

/ü/: yuvarlak, dar, öndil

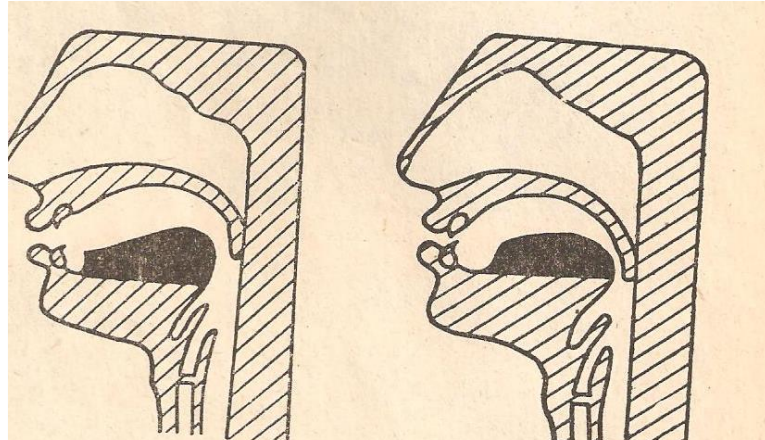
SESLETİM

*Dudaklar öne doğru çıkıp yuvarlaklaşır. Dil öne doğru uzanıp öndamağa yaklaşır. Dilucu alt sıra dişlere, dilin kenarları ise üst azı dişlere değır.

* Kapalı [y] ve açık [ɥ] olmak üzere iki değışkesi vardır.

DAĞILIM

*Türkçede sözcüğün ön-, iç- ve sonesinde bulunur. ('ülke, düğüm, hükümet, ünlü' gibi).

Ünlü Kayması

* **ÜNLÜ KAYMASI**, aynı seslem içinde iki farklı nitelikli ünlünün 'tek ses' biçiminde çıkarılmasıdır.

* Türkçede ünlü kaymasının yaşandığı durumlar,

- Sözcüğün içsesinde <ğ>'nün önünde ve ardında farklı nitelikli ünlüler bulunduğu (ağıt, söğüt, oğul vd.)

- Yabancı kökenli sözcüklerde (reis, sual vd.)

- Seslem sonunda /y/ yarı ünlüsü bulunuyorsa (bey, oy vd.)

- /v/ ünsüzü iki farklı ünlü arasında yarı ünlüye dönüştüğünde (tavuk, davul vd.)

<ğ> Olgusu

- * Bir sözcüğün iç sesinde, aynı nitelikli iki ünlü arasında bulunan <ğ> söyleyişte yitirildiğinde, yan yana kalan ünlüler uzar. (uğur = /u:r/ gibi).
- * İçseste, bir ünlü bir ünsüz arasındaki <ğ> ses olarak gerçekleşmediğinden, kendisinden önceki ünlünün uzamasına neden olur. (düğme = /dü:me/ gibi).
- * Sözcüğün sonesinde yer alan <ğ> sesletilmediği için, önündeki ünlü uzar. (çiğ = /çi:/ gibi).
- * <ğ> içseste iki farklı ünlü arasında ünlü kayması oluşumuna neden olur. (ağıt = /a:ıt/, eğik = /e.ik/ ya da /e:jik/, yığıl = /jıoul/ gibi).

Kaynakça

- **Selen, N.** (1979). *Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 454.
- **Ergenç, İ.** (1984). <ğ> Üzerine: Dilbilim Yazıları 91 (Derl.A.Sezer-S.Koç), Usem yay., Ankara 1991, 51-56.
- **Ergenç, İ.** (1995). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.